

Od możnowładztwa do arystokracji w XVI–XVIII wieku. Casus szwedzki

W sprawie kształtowania się wyższych warstw szlachty szwedzkiej, jej pozycji oraz roli w okresie nowożytnym należy wskazać co najmniej na dwie istotne kwestie. Pierwszą jest problem samego powstawania, a następnie przekształcania się tej szlachty, jako grupy odgrywającej w państwie określoną rolę, co miało miejsce w toku ewolucji trwającej w okresie od XVI w. po przełom XVIII/XIX w. W przypadku Szwecji procesy te nie były bynajmniej jednorodne. Dokonywały się one też w kilku następujących po sobie okresach, przypadających w zasadzie na poszczególne stulecia. Drugim problemem, jaki należałoby poruszyć, jest sprawa udziału wyższej szlachty szwedzkiej w sprawowaniu władzy w Szwecji w okresie nowożytnym, co związane było z pełnionymi przez jej przedstawicieli funkcjami w życiu państwowym, ale także oddziaływaniem tej grupy na stosunki wewnętrzne, odgrywaniu przez nią określonej roli politycznej, a zwłaszcza jej wpływie na kształt formy rządu. Udział ten kształtował się też różnie w poszczególnych okresach interesującej nas epoki. Przekształcenia te odpowiadały jednocześnie zmianom w pozycji Szwecji, która od państwa peryferyjnego w Europie jeszcze w XVI w., przez państwo, starające się przez kilkadziesiąt lat wieku XVII i początku XVIII w. odegrać rolę wiodącego w północnej Europie mocarstwa, doszła do poziomu państwa, które w XVIII w. ponownie zostało zredukowana do roli jedynie jednego z wielu uczestników polityki europejskiej.

I. Przejdźmy do pierwszej z postawionych kwestii. Przekształcenia wewnętrzne szlachty szwedzkiej oraz formowanie się magnaterii, a następnie arystokracji – posługując się w tym przypadku tradycyjnym rozumieniem tych pojęć – w epoce nowożytnej, zapoczątkowanej w dziejach państwa szwedzkiego obraniem w 1523 r. Gustawa Wazy na króla Szwecji, podlegało kilku uwarun-

kowaniom. Przede wszystkim procesy te, w porównaniu do innych państw, były epokowo późne. Jednocześnie jednak procesy przekształceń w obrębie szlachty szwedzkiej, z chwilą, kiedy już się rozpoczęły, przebiegały w poszczególnych okresach szybko. Podlegały również różnym fluktuacjom, zarówno majątkowym, jak też w zakresie pozycji oraz roli odgrywanej w życiu państwowym, co ujawniło się w trwającym trzy stulecia procesie przejścia od możnowładztwa, wywodzącego się jeszcze z XV-wiecznego układu, istniejącego i funkcjonującego nadal w XVI w., przez powstałą w drugiej połowie XVI w. magnaterię, nabierającą zwłaszcza w XVII w. arystokratycznego charakteru, po szlachtę mającą arystokratyczne tytuły w XVIII w.

Ponadto przekształcenia i formowanie się wyższych warstw szlachty szwedzkiej podlegało istotnym i szybkim zmianom ilościowym, co jedynie pozornie może być oczywiste (ze względu na zwykle w takich sytuacjach wymiaranie pewnych rodzin). Jeśli jednak zważyć, że w ogóle ilość rodzin szlacheckich utrzymywała się w Szwecji przez trzy stulecia na stałym poziomie od kilkuset do tysiąca w XVIII w., to wówczas ta stabilność będzie miała szczególny charakter¹. Procesy te polegały początkowo z jednej strony na odbudowaniu ilościowym dawnych możnowładczych rodzin, rycerskiej jeszcze proveniencji, zdziesiątkowanych w egzekucji przeprowadzonej wobec jej przedstawicieli przez króla Chrystiana II w tzw. Blotbad (8–9 listopada 1520 r.)². Z drugiej strony procesy te były związane z tworzeniem bądź pojawieniem się całkowicie nowych rodzin, niekiedy obcego pochodzenia, które weszły już do struktury magnaterii, względnie zostały do niej włączone, co miało miejsce licznie od końca XVI w., a swój szczyt osiągnęło w połowie XVII w. Z kolei proces nobilitacji,

¹ K. Ågren, *Breadwinners and Dependents. An Economic Crisis in the Swedish Aristocracy Turing the 1600s?*, w: *Aristocrats, Farmers, Proletarians. Essays in Swedish Demographic History*, ed. K. Ågren et al. Uppsala 1973, s. 9–23.

² Egzekucja przedstawicieli najważniejszych szwedzkich rodzin (tzw. Blotbad, czyli krwawa łaźnia), skoliigaonych z sobą i pełniących w państwie dygnitarские funkcje, której 8–9 listopada 1520 r. dokonał król Christian II, mogła wskazywać, że Szwecja znalazła się na najlepszej drodze, aby stać się jedynie jedną z prowincji należących do królów rządzących z Kopenhagi. Rychło jednak okazało się, że wystarczył jeden ocalały przedstawiciel dawnych rodów, Gustaw Waza, aby doszło do irredenty, która doprowadziła do obalenia duńskich rządów w Sztokholmie, dając początek nowożytnym dziejom Szwecji. Czystka, jakiej dokonał Christian II, mająca na celu wyeliminowanie faktycznej, ale także potencjalnej opozycji, której rezultatem miało być zniszczenie roli i znaczenia starych rodów szwedzkich o proveniencji rycerskiej, wyposażonych w majątki i dysponujących wpływami, stwarzała jednocześnie podstawy pod ilościową i jakościową transformację szlachty szwedzkiej. H. Gustafsson, *Gamla riken, nya stater. Statsbildning, politisk kultur under Kalmarunionens upplöningskede 1512–1541*, Stockholm 2000, s. 63–72.

dokonywanych licznie za zasługi w służbie urzędniczej czy wojskowej, zwłaszcza na przełomie XVII i XVIII w., często w stosunku do obcych, a następnie przenikanie drogą służby państwowej do szlachty, zwłaszcza w XVIII w. przedstawiciele innych stanów, przyczyniły się do względnego wzrostu ilości rodzin szlacheckich do ponad tysiąca.

Na wyodrębnianie się, a następnie transformowanie się szlachty szwedzkiej wpływ miały także czynniki jakościowe o znaczeniu ekonomicznym oraz politycznym. W przypadku Szwecji, zwłaszcza w okresie jej dochodzenia do międzynarodowego znaczenia, nie tyle posiadany majątek był istotny (ten bowiem był udziałem jedynie pewnych starych szlacheckich rodzin, pełniących za dawnej Szwecji, pozostającej w unii z Danią, także dygnitarskie funkcje, jak rodziny Sture, Baner, Bielke, Brahe, Leijonhuvud, Gyllenstierne, Sparre, Stenbock, Tott, Bonde, Erikson czy Oxenstierna)³, co bardziej pochodzenie, więzy pokrewieństwa, zapewniające im przynależność do pewnej, uprzywilejowanej grupy, miały znaczenie dla jej rozwoju i pozycji. Czynniki te stanowiły zasadniczą podstawę jej egzystencji w państwie szwedzkim, ale także roli oraz funkcji, jaką szlachta ta w nim odgrywała i pełniła. Większe znaczenie czynnik ekonomiczny odgrywał później w okresie szwedzkiej ekspansji, rozpoczętej w drugiej połowie XVI w. Sprzyjała ona rozwojowi własnych, rodzimych rodzin, których przedstawiciele brali udział w służbie państwowej, zarówno cywilnej, jak i wojskowej. Przede wszystkim jednak podjęcie przez Szwecję ekspansji przyciągnęło do służby szwedzkiej licznych obcych wojskowych, którzy poprzez karierę w armii i flocie⁴, korzystając z przyjętego już za Eryka XIV w latach 60. XVI w. systemu nadawania tytułów arystokratycznych, a wraz z nimi licznych nadań ziemskich, zwłaszcza za króla Gustawa Adolfa, dokonywanych szeroką ręką zarówno na terenie Szwecji, jak i również w licznych prowincjach poza Szwecją (Finlandii, Estonii, Inflantach, Karelii, Ingrii, na Pomorzu)⁵, koligając się ze starymi rodzinami szwedzkimi, wchodzili całkiem licznie w szeregi szwedzkiej magnaterii, by wspomnieć chociażby rodziny de la Gardie, Wrangel, Königsmarck. Przybyło także kilka rodzin, pochodzących z prowincji szwedzkich, które zachowując

³ K. Ågren, *Breadwinners and Dependents*, s. 9–15; I. Elmroth, *För kung och fosterlnd. Studier i den svenska adelns demografi och offentliga funktioner 1600–1900*, Lund 1981.

⁴ J. Cavallie, *De höga officerarna. Studier i den svenska militär hierarkien under 1600-talets senare del*, Lund 1981; tenże: *Rang und Nationale Herkunft. Eine Studie über die schwedischen hohen Officiere der späteren Grossmachtzeit*, w: *Europe and Scandinavia: Aspects of the Process of Integration in the 17th Century*, ed. G. Rystad, Lund 1983, s. 135–157.

⁵ E. Brännman, *Frälseköpen under Gustav II Adolfs regering*, Lund 1950.

tam swoją pozycję, uzyskały także dostęp do dóbr oraz urzędów w centralnej Szwecji, jak rodziny Horn czy Fleming⁶.

Pozycja majątkowa magnaterii szwedzkiej w XVII w., z chwilą, kiedy osiągnęła ona niewątpliwie szczyt swojego rozwoju oraz pozycji, co zasadniczo powinno być dobrą podstawą do jej dalszego rozwoju – nie była jednak w Szwecji w pełni stabilna. Podcięta została ona w tym okresie – a przełożyło się to z czasem na jej pozycję polityczną – przynajmniej dwa razy. Po raz pierwszy programami redukcji dóbr, mającymi na celu odzyskanie przez koronę szwedzką dóbr ziemskich, często do niej formalnie należących, ale znajdujących się w posiadaniu szlachty, a zwłaszcza magnaterii, ciągnącej z nich znaczne dochody. Miały one miejsce w 1655 r. za króla Karola Gustawa⁷, ale przede wszystkim w l. 1680–1697 za króla Karola XI⁸, co okazało się dla arystokratycznej magnaterii szwedzkiej szczególnie bolesne, kiedy bezwzględnie przeprowadzony program redukcji, połączony często z politycznymi procesami sądowymi wobec przedstawicieli arystokracji, doprowadził wiele z dawnych rodzin magnackich do powszechnego wręcz ubóstwa⁹. Drugą okolicznością, która osłabiła majątkową pozycję magnaterii szwedzkiej, były straty terytorialne, jakie poniosła Szwecja wskutek wojen króla Karola XII (Brema, Werden, w 1719) oraz po jego śmierci (pokój w Nystad, 1721, w którym Szwedzi utracili Ingrię, Estonię, Inflanty, część Pomorza Przedniego). Utrata dóbr w obu tych okolicznościach przyczyniła się do restrukturyzacji zarówno ilościowej oraz majątkowej magnaterii szwedzkiej. W wyniku tych zmian zmniejszyła

⁶ Wielu jednak z obcych wojskowych (Szkotów, Niemców, Anglików, Holendrów czy Kurlandczyków), pomimo uzyskania szwedzkiej nobilitacji, nie weszło w kręgi magnaterii. Nie wystarczyło bowiem długo służyć. Trzeba było jeszcze się albo dobrze ożenić, albo przyjąć na siebie, względnie swoich bliskich, jakieś zadania ogólnopaństwowe, chociażby w dyplomacji, na co niektórych wojskowych nie było stać. J. Cavallie, *De höga officerarna*, s. 46–87; tenże: *Rang und Nationale*, s. 135–157.

⁷ S. Dahlgren, *Karl X Gustav och reduktionen*, Uppsala 1964; S.A. Nilsson, *På väg mot reduktionen. Studier i svenskt 1600-tal*, Stockholm 1989; A. Munthe, *Studien i drottning Kristinas och reduktionens historia*, Stockholm 1971; A. Loit, *Kampen om feodalrättan. Reduktionen och domänpolitiken i Estland 1655–1710*, Uppsala 1975, s. 66–82; K. Ågren, *The reduktion*, w: *Sweden's Age of Greatness 1632–1718*, ed. M. Roberts, London 1973, s. 237–264.

⁸ O. Lindqvist, *Jakob Gyllenborg och reduktionen. Köpe-, pante- och restitutionsgodsen i råfstpolitiken 1680–1692*, Lund 1956.

⁹ Przykładem był Magnus Gabriel de la Gardie, ważna i wpływowa postać, najważniejszy członek Rady Regencyjnej w l. 1660–1672, któremu pozostawiono tylko dwór w Rävsnäs, dawne gniazdo rodowe Wazów, подарowane mu przez królową Krystynę, której był faworytem. G. Rystad, *Magnus Gabriel de la Gardie*, w: *Sweden's Age of Greatness 1632–1718*, ed. M. Roberts, London 1973, s. 219–236.

się ilość rodzin magnackich, pozycja innych się ustabilizowała. Pomimo jednak tej restrukturyzacji, rewolucja 1719 r.¹⁰, jaka nastąpiła w Szwecji po śmierci Karola XII, przyczyniła się za rządów króla Fryderyka Heskiego i królowej Ulryki do przywrócenia jej znaczenia i wpływów w państwie¹¹. Wprawdzie nie było warunków na tworzenie nowych rodzin (Szwecja przestała być atrakcyjna jako miejsce kariery), ale pozycja majątkowa dawnych rodzin się ustabilizowała. Podstawami materialnymi ówczesnej szlachty stały się majątki ziemskie, dobrze zorganizowane i dochodowe – nie dające się jednak obszarem równać chociażby z majątkami magnatów Rzeczypospolitej – ale jednocześnie prowadzące coraz częściej działalność przemysłową, z wykorzystaniem własnych zasobów¹². W jakimś zakresie, nie tak już ekspansywnym, jak w XVII w. – rodziny szwedzkie uczestniczyły w XVIII w. w obrocie międzynarodowym, dyskontując swoje arystokratyczne tytuły, co zbliżało przedstawicieli tej grupy do podobnych jej w Europie.

II. Drugim z postawionych na wstępie problemów była sprawa udziału wyższej szlachty szwedzkiej w sprawowaniu władzy, co związane było z pełnionymi przez jej przedstawicieli funkcjami w życiu państwowym, ale także oddziaływaniem tej grupy na stosunki wewnętrzne, odgrywaniu przez nią określonej roli politycznej, a zwłaszcza jej wpływie na kształtowanie się formy rządu. Jest to już pytanie o zdecydowanie bardziej zasadniczym znaczeniu. Odnosiło się ono bowiem nie tylko do możliwości wywierania przez wyższą szlachtę wpływu na te procesy, ale jest pytaniem w ogóle o sposób funkcjonowania systemu politycznego w Szwecji w okresie od XVI do XVIII w.

W sprawie tej należy wziąć pod uwagę kilka czynników. Przede wszystkim udział szlachty wyższej w życiu politycznym oraz jej wpływ na kształtowanie ustroju Szwecji czasów nowożytnych był różny, podobnie, jak zmianom podlegała w okresie od XVI do XVIII w. forma rządu Szwecji. W zależności od okresu, udział ten stawał się mniej lub bardziej znaczący, uzyskując niekiedy prawny i instytucjonalny wymiar, oparty na formalnych i nieformalnych czynnikach oddziaływania na funkcjonowanie państwa. Nigdy jednak – jak się z czasem okazało – dostęp wyższej szlachty szwedzkiej do władzy nie był na tyle silny, aby zapewnić powstającym z jej udziałem strukturom i posiadanym wpływom, sta-

¹⁰ W. Buchholtz, *Staat und Ständegesellschaft in Schweden in Schweden zur Zeit des Überganges zum Absolutismus zum Ständeparlamentarismus 1718–1720*, Stockholm 1979, s. 89–166.

¹¹ S.U. Palme, *Vom Absolutismus zum Parlamentarismus in Schweden*, w: *Ständische Vertretungen in Europa im 17. und 18. Jahrhundert*, hrsg. D. Gerhard, 2. Aufl., Göttingen 1974, s. 378–390.

¹² M.-B. Nergård, *Mellan krona och marknad. Utländska och svenska entreprenörer inom svensk järnhantering från c 1580 till 1700*, Uppsala 2001, s. 199–230.

nowiącym wyraz jej pozycji i znaczenia w życiu politycznym, pomimo czynionych prób, ustrojową stabilność i trwałość w dłuższej perspektywie. Ponadto, dostęp wyższej szlachty szwedzkiej do władzy oraz udział w jej strukturach odpowiadał w okresie od XVI do XVIII stulecia zakresowi jej wewnętrznych przekształceń oraz stopniu jej uformowania się jako warstwy, przy czym zmiany te następowały epokowo, przypadając niejako równo – jak zostało to już podniesione – na poszczególne stulecia. Wreszcie udział wyższej szlachty szwedzkiej we władzy i wywieranie przez nią odpowiedniego wpływu na kształtowanie się formy rządu podlegało właściwym dla epoki tendencjom, w których funkcjonowanie państwa poddane zostało zarówno wpływom, jak też uwarunkowaniom związanym z wewnętrzną sytuacją w Szwecji oraz oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

W tym też kontekście dopiero należy rozpatrywać miejsce i rolę szlachty wyższej w procesie kształtowania się Szwecji w XVI w. jako państwa narodowego, ale jednocześnie stanowego, z silną ówczesnie władzą królewską, promującą proces ekspansji oraz modernizacji Szwecji, co przekładało się na strukturę i sposób zarządzania. Pozycja szlachty wyższej wyrastała z ukształtowanego w XV w. czterostanowego układu społeczeństwa, znajdującego odzwierciedlenie w Riksdagu, chociaż mającym wówczas politycznie niewielkie znaczenie. Pełnienie funkcji dygnitarskich przez niektóre rodziny, zwłaszcza w Radzie Królestwa, która jako ciało polityczne uzyskała już w XV w. daleko idącą samodzielność, stając się zasadniczą instytucją państwa, zmajoryzowaną wówczas przez przedstawicieli kilkunastu możnowładczych rodów, doprowadziło do wyłonienia się w obrębie stanu szlacheckiego trzech klas: utytułowanej szlachty, nieutytułowanych członków rodzin radców królestwa oraz szlachty nieutytułowanej. Specyfiką szwedzką był udział w Riksdagu wszystkich rodzin szlacheckich, reprezentowanych przez stojących na ich czele. Podział ten powodował znaczący wpływ w Riksdagu szlachty, dzierżącej główne urzędy w państwie¹³. Na nich też oparła się początkowo władza królewska, zwłaszcza już w XVI w. za Wazów, rekrutując nadal jej przedstawicieli do służby państwowej (zwłaszcza do Rady Królestwa), obsadzanej systematycznie przez przedstawicieli możnowładczych rodzin. Ta zresztą pozycja, bliska pojęciu bardziej możnych, sprzyjała już wówczas wysuwaniu roszczeń mających na celu zabezpieczenie dla szlachty prawa do kontrolowania procesu ustanawiania urzędów i urzędników (przedstawione zostało to już w negocjacjach dotyczących przywilejów szlachty w 1569 r., w tzw. Statutach z Kalmaru 1587 r., które nie weszły jednak w życie). Pomimo jed-

¹³ S.U. Palme, *Vom Absolutismus zum Parlamentarismus*, s. 380.

nak współdziałania szlachty w tamtym okresie z władzą królewską, kilkakrotnie była ono powodem starć z monarchami czy regentami, z których kilka zakończonych zostało egzekucjami zamieszanych w politykę, względnie jedynie w niej uczestniczących, przedstawicieli rodzin szwedzkich możnych (24 maja 1567 r. za Eryka XIV tzw. Uppsala Blodbad¹⁴), czy w trakcie walk Karola Sudermańskiego z Zygmuntem III (Åbo Blodbad z 10 listopada 1599 r. czy Linköping Blodbad z 20 marca 1600 r.)¹⁵. Niektóre z tych działań doprowadziły niekiedy do fizycznej likwidacji pewnych rodzin (np. niezwykle znaczącej w XV i XVI w. rodziny Sture, kiedy z rozkazu króla Eryka XIV zgładzono w 1567 r. wszystkich praktycznie męskich członków rodziny).

Sytuacja uległa zmianie w epoce następczej, w ciągu XVII w. Wyższa szlachta szwedzka stanęła wówczas w obliczu wyzwań, które niesła ekspansja zewnętrzna oraz odpowiadający jej rozwój wewnętrzny państwa. W okresie tym dla pozycji szlachty wyższej istotne okazało się kilka momentów. Pierwszym była wewnętrzna modernizacja Szwecji, związana z rozwojem struktur zarządzania, mających biurokratyczny charakter. Dostęp wyższej szlachty szwedzkiej do władzy oraz zwiększenie udziału w jej sprawowaniu, pozwalający stworzyć możliwości stałego wpływania na bieg życia politycznego oraz opanowania struktur władzy, stał się centralnym punktem dziejów politycznych oraz ustrojowych Szwecji w okresie jej mocarstwowości. Rozwój biurokracji, niezbędny dla spójnej realizacji przebudowy Szwecji w okresie ekspansji, stał się równocześnie polem starcia z władzą królewską o kierunek, kształt i formę strukturalną tej modernizacji, wyobrażenie sposobu realizacji jej celów oraz funkcji użytych środków, poziom rozwoju, wykształcenie, posiadany prestiż i pozycję w strukturach stanowego społeczeństwa, umocnioną arystokratycznymi tytułami, była oczywistym zapleczem władzy królewskiej w realizacji celów związanych z rozwojem struktur wewnętrznych państwa i w realizowanych celach zewnętrznych, albowiem ekspansja, czyli rozszerzenie terytorialne Szwecji, była wspólnym celem obu stron. Równocześnie jednak rozszerzenie się udziału we władzy wyższej szlachty szwedzkiej, szczególnie po śmierci w 1611 r., trzymającego ją krótko w ryzach, króla Karola IX, zwłaszcza z chwilą uzyskaniu przez niego władzy (po pokonaniu Zygmunta w 1598 r.), przez szeroki dostęp do urzędów państwowych, jaki nastąpił od pierwszych lat rządów Gustawa Adolfa¹⁶, stały się początkiem realizacji próby uzyskania równoważnej z władzą królew-

¹⁴ M. Roberts, *The Early Vasas. A History of Sweden, 1523–1611*, Cambridge 1968, s. 199–241.

¹⁵ D. Toijer, *Sverige och Sigismund 1598–1600. Fördraget i Linköping-Riksdagen i Linköping*, Stockholm 1930, s. 124–128, 172–174; M. Roberts, *The Early Vasas*, s. 384–390.

¹⁶ N. Ahnlund, *Axel Oxenstierna intill Gustav Adolfs död*, Stockholm 1968, s. 120–206.

ską pozycji w państwie poprzez wprowadzenie swojego modelu biurokracji. Obsadzanie przez przedstawicieli magnaterii szwedzkiej kluczowych stanowisk w państwie, zwłaszcza w Radzie Królestwa, w skład której wchodził ministrowie (sędzia, marszałek, kanclerz, podskarbi, admirał), udział jej przedstawicieli w funkcjonujących obok Rady Królestwa Radach Regentów (pełniących w okresie małoletniości rolę głowy państwa), co niejako gwarantowane było dla przedstawicieli rodzin magnackich, a także pierwszeństwo w dostępie do wyższych stanowisk w wojsku i flocie, stwarzało okresowo możliwości silnego oddziaływania na obsadzanie wszelkich stanowisk i funkcji w państwie od urzędów centralnych po lokalne, w sądownictwie, wojsku i dyplomacji. Tworzyło to grupy osób ściśle powiązanych z rodzinami magnackimi, prowadzącymi określoną politykę, którymi budowano strefy wpływów, pozwalającymi opanować poszczególne dziedziny państwa, ważne z punktu widzenia dążeń do zdobycia i utrwalenia dostępu do władzy. Pozycja ta sprzyjała również dostępowi do podziału dóbr i czerpaniu z nich dochodów. Zasadniczym celem tych dążeń było zbudowanie systemu, w którym w sposób zinstytucjonalizowany i w oparciu o konstytucyjnie utrwalone zasady, arystokracja magnacka miałaby wpływ na podejmowanie decyzji dotyczących państwa. Już w końcu XVI w. podjęte zostały próby stworzenia programu arystokracji w tzw. *Postulata Nobilium* z 1594 r., przedstawionym na Riksdagu w Söderköping w 1595 r.¹⁷ Postulowano w nim przyznanie szlachcie wyłączności do obsadzania wyższych urzędów państwowych, wojskowych oraz sądowych, także w prowincjach, a ponadto wprowadzenie odpowiednich uposażeń za pełnienie tych funkcji, jasno określonych zakresów kompetencji oraz kontroli królewskich nominacji na wakujące stanowiska obsadzone (*med råds råde*, czyli „za radą Rady”)¹⁸. Zostały one w większości przyjęte przez obejmującego władzę w 1611 r. Gustawa Adolfa, z wyjątkiem żądania uzyskania akceptacji nominacji ze strony Rady¹⁹.

¹⁷ G. Rystad, *The King, the Nobility, and the Growth of Bureaucracy in 17th Century Sweden*, w: *Europe and Scandinavia: Aspects of the Process of Integration in the 17th Century*, ed. G. Rystad, Lund 1983, s. 62–63.

¹⁸ G. Rystad, *The King, the Nobility*, s. 63.

¹⁹ Szlachta uzyskała monopol na wyższe urzędy i preferencje na wszelkie inne. Król obiecał odpowiednie, wyznaczone wynagrodzenia dla każdego urzędu oraz zapewnienie nieusuwalności z urzędu bez procesu sądowego. W przyjętej wówczas Karcie, inspirowanej przez arystokratycznych członków Rady, zwłaszcza kanclerza Axela Oxenstiernę, która podniosła głowę po śmierci autorytarnie rządzącego Karola IX, król przyjął większość wpisanych do niej postulatów na Riksdagu w Söderköping z 1595 r. G. Rystad, *The King, the Nobility*, s. 63; M. Roberts, *Gustavus Adolphus. A History of Sweden 1611–1632*, London 1953, s. 112–122, 255–260.

Tendencje jednak do wspierania rozwoju biurokracji, jako narzędzia podnoszenia swojej roli i rozszerzania wpływów w państwie, zderzały się jednocześnie z podobnymi działaniami władzy królewskiej, która również korzystała z rozwoju biurokracji jako instrumentu utrwalania swojej pozycji²⁰. Model jednakże biurokracji preferowany przez władzę królewską odbiegał zdecydowanie od koncepcji szwedzkiej arystokracji. Było to ideowe i funkcjonalne zderzenie dwóch modeli zarządzania państwem. Tworzenie biurokracji rozległej i wielopłaszczyznowej, jaką poprzez sieć personalnych powiązań, rodzinnych i klientalnych, przy zastosowaniu środków mających formalne podstawy, a jednocześnie realizowanych przy użyciu nieformalnych środków oddziaływania, ale zapewniających rozległe i stabilne kontrolowanie przebiegu działań w państwie szwedzkim w celu uzyskania trwałego wpływu na politykę, funkcjonowanie władzy, a jednocześnie zapewniający całemu systemowi udział w podziale korzyści zarówno w sferze władzy, jak i dostępu do podziału dóbr materialnych²¹, przy stworzeniu zagwarantowanego konstytucyjnie systemu norm prawnych, jaki wyrażała swoimi działaniami magnacka arystokracja, wchodziło w wyraźny konflikt z modelem biurokracji opartej na czynniku pochodzącym z innych warstw szlachty, a nawet innych stanów, często obcego pochodzenia, profesjonalnym, działającym często w systemie bliskiego resortowemu podziałowi, należącym do króla i od niego uzależnionym. Dążenia obu stron na tle tych koncepcji modelu zarządzania prowadziły do nieuniknionych starć, wynikających z ich przeciwnych celów. Problem zdobycia wpływu na obsadę stanowisk państwowych przez Radę stał się przedmiotem ostrego sporu między magnaterią, której przedstawiciele wchodziłi do Rady Królestwa, a pozostałą szlachtą²², zwłaszcza podczas okresów regencji w latach 1632–1644 i 1660–1672²³. Rada, stając się wówczas najwyższym organem władzy, zmierzała wyraźnie w stronę uzyskania wyłączności w rządach. W sporach tych, powołując się na przyjętą w 1634 r. konstytucję *Regeringsformen* (Instrument Rządu), dotyczącą prawnych

²⁰ Znajdował ten model swoje źródła w tak zwanym „rządzie przez sekretarzy”, szczególnie rozpowszechnionym za panowania Eryka XIV, zagrażającym tradycyjnie ekonomicznej i społecznej, a w konsekwencji także politycznej, pozycji arystokracji szwedzkiej. N. Edén, *Om centralregeringens organisation under den äldre Vasatiden (1523–1594)*, Upsala 1899, s. 131–156.

²¹ S.-E. Åström, *The Swedish Economy and Sweden's Role as a Great Power 1632–1697*, w: *Sweden's age of Greatness 1632–1718*, ed. M. Roberts, London 1973, s. 58–101.

²² G. Rystad, *Johan Gyllenstierna, Rådet och kungamakten. Studier i Sveriges inre politik 1660–1680*, Lund 1955, s. 1–48.

²³ G. Rystad, *Johan Gyllenstierna*, s. 49–68; G. Rystad, *Clas Rålamb's „Memorial” 1665 och rådsoppositionen mot Karl XI: S förmyndarregering*, „Karolinska Förbundets Årsbok”, 1963, s. 7–32; U. Sjødell, *Kungamakten och högaristokrati. En studie i Sveriges inre historia under Karl XI*, Lund 1968, s. 7–107.

relacji między organami władzy, wskazywano, że podstawy jej udziału w nominacjach wynikały z ogólnych praw szwedzkich (*Magnus Eriksson stadslag* z 1349–1357), nakładających na króla zobowiązanie rządu królestwem przy udziale Rady. Na tym tle wysunięto nawet w 1649 r. interpretację, że jedynie synowie członków Rady Królestwa mogą być wybierani na najwyższe stanowiska w służbie państwowej.

Drugim istotnym momentem, na jaki należałoby wskazać na drodze do zwiększenia udziału we władzy, była przemienność sytuacji, w której obie strony uzyskiwały czasową przewagę. Jedynie dwukrotnie arystokracja szwedzka uzyskiwała w rządach w Szwecji w XVII w. wyraźny udział, ale dochodziło do tego jednak głównie wskutek nadzwyczajnych okoliczności, jakimi były nieoczekiwane zejścia monarchów (Gustaw Adolf w bitwie po Lützen w 1632 r., Karol Gustaw po niespodziewanej chorobie w 1660 r.), czy też miało to miejsce z powodu ich zaskakującego ustąpienia (Krystyna w 1654 r.). W następujących wówczas okresach małoletniości władców (Krystyna, w l. 1632–1644/47, Karol XI w l. 1660–1672), udawało się arystokratycznej magnaterii uzyskiwać silną pozycję w strukturach władzy poprzez udział w Radach Regentów sprawujących władzę w państwie w tych okresach²⁴. Z powodu ściśle określonego czasu działania tych organów ograniczonych okresem małoletniości nie udało się arystokracji szwedzkiej uzyskać systemowej, trwałej instytucjonalizacji swojego wpływu na władzę, chociaż pozycję tę starała się arystokracja wykorzystać dla stworzenia prawnie uzasadnionych podstaw swojej władzy, przyjętych w aktach o charakterze konstytucyjnym. W pierwszym z okresów regencji, w którym w trudnej sytuacji, w jakiej znalazła się Szwecja po śmierci króla Gustawa Adolfa (nieskończone wojny z Rzeczpospolitą oraz na terenie Niemiec) rządy sprawowane przez arystokratów zyskiwały względny posłuch. Stojącemu na czele arystokratycznego stronnictwa kanclerzowi Axelowi Oxenstiernie udało się dzięki dawnej bliskiej współpracy z królem uzyskać w okresie regencji decydujący wpływ na sprawy w państwie. Kanclerz stojący na czele rządu zmierzał do ich utrwalenia, czemu sprzyjać miała koncepcja budowy systemu władzy w oparciu o model *monarchii mixta*, w której udział arystokracji w sferze wykonywania władzy²⁵ zostałby konstytucyjnie zabezpieczony na stałe. Program kanclerza znalazł odzwierciedlenie w wydanym w 1634 r., dwa lata po śmierci króla, *Regeringsform*. Akt ten służący rozdzieleniu władz, określeniu wzajem-

²⁴ G. Rystad, *Clas Rålamb's „Memorial”*, s. 7–32.

²⁵ N. Runeby, *Monarchia mixta. Maktfördelningsdebatt i Sverige under den tidigre stormaktstiden*, Stockholm 1962, s. 211–309.

nych zależności między organami władzy, służył utrwaleniu pozycji wyższej szlachty²⁶.

Z drugiej strony dążenia arystokracji do zdobycia trwałej pozycji w strukturach władzy zderzały się z działaniami władców mających zapędy do rządów absolutnych, jak Gustaw Adolf, Karol Gustaw²⁷, czy też będących po prostu władcami absolutnymi (Karol XI²⁸ i Karol XII). W pierwszych przypadkach powstawały swoiste okresy kohabitacji, podczas których władcy korzystali jeszcze z pomocy arystokracji w Radzie w sprawowaniu rządów w Szwecji, zwłaszcza ze względu na swoje częste pobyty za granicą (Gustaw Adolf, Karol Gustaw²⁹). Jednak już w okresie regencji 1660–1672 rządy arystokracji, sprawowane autokratycznie za pośrednictwem Rady Regentów³⁰ przez kilkanaście rodów starej i nowej arystokracji, wspartych liczną klientelą, często obcego pochodzenia, która poprzez możliwości podejmowania decyzji w sprawach państwowych, obsadzała większość istotnych stanowisk w państwie, wykorzystującej powiązania rodzinne, uczestniczącej w eksploatacji prowincji oraz dyskontowaniu dochodów, co owocowało powstaniem fortun, zbudowanych na wyzysku oraz korupcji, budziły opór niższej, rodzimej szlachty, którą Rada zamierzała wyłączyć z możliwości obsadzania wyższych urzędów, zwłaszcza Rady Królestwa. Obawiano się, że arystokracja, dysponując realną władzą, pokusi się o przygotowanie nowego dodatku do aktu z 1634 r., czyniąc z niego prawo fundamentalne, sankcjonujące powstały układ, który będzie wiązał króla po dojściu do pełnoletniości. Dążenia te zostały jednak osłabione przez przyjęcie w 1660 r. dodatku do aktu z 1634 r. zasady, że obsadzanie urzędów będzie następowało w porozumieniu i uzgodnieniu ze Stanami, co oznaczało prawo Rządu do dawania propozycji, które mogły być przyjęte lub odrzu-

²⁶ E. Hjärne, *Från Vasatiden till frihetstiden. Några drag ur den svenska konstitutionalismens historia*, Stockholm 1929, s. 203–225; S.A. Nilsson, *De stora krigens tid. Om Sverige som militärstat och bondesamhälle*, Uppsala 1990, s. 199–226; M. Roberts, *On Aristocratic Constitutionalism in Swedish History, 1520–1720*, w: M. Roberts, *Essays in Swedish History*, London 1967, s. 14–55; M. Roberts, *Gustavus Adolphus*, s. 342–349.

²⁷ S. Dahlgren, *Charles X and the Constitution*, w: *Sweden's Age of Greatness 1632–1718*, ed. M. Roberts, London 1973, s. 185–202.

²⁸ A. Upton, *Charles XI and Swedish Absolutism*, Cambridge 1998; G. Barudio, *Absolutismus-Zerstörung der „Libertären Verfassung“*. Studien zur „Karolinischen Eingewalt“ in Schweden zwischen 1660–1693, Wiesbaden 1976.

²⁹ M. Roberts, *Charles X and his Council: 'dualism' or co-operation?*, w: M. Roberts, *From Oxenstierna to Charles XII*, Cambridge 1991, s. 55–99.

³⁰ G. Rystad, *Med råds råde eller efter konungens godtycke? Makten över ämbetsställningarna som politisk stridsfråga under 1600-talet*, Scandia 1963, s. 157–249.

cone przez Stany³¹. Objęcie rządów przez Karola XI w 1672 r. było początkiem końca pozycji arystokracji. Przyczyniły się do tego niepowodzenia w polityce zewnętrznej w czasie regencji oraz kryzys związany z wojnami z lat 70., kiedy król i jego urzędnicy coraz bardziej zyskiwali na znaczeniu³². Deklaracja Karola XI z 1680 r. o *Stanach Królestwa*, w której król de facto ustanowił absolutyzm („wszelka władza królewska należy do nas i nie może być nam odmówiona przez kogokolwiek”, 1679)³³, przecięła jakiegokolwiek dyskusje o kontroli nad obsadami urzędów, a tym samym wykluczyła wpływ arystokracji na karierę w służbie państwowej³⁴. Wobec członków Rady wszczęto procesy o złe rządy, błędy w polityce i drapiestwo dóbr Koronnych. Redukcje Karola XI, prowadzone przez komisje państwowe, zmiotły potęgę majątkową wielu rodzin, nie tylko przez konieczność ich oddania, ale także przez zapłatę odszkodowań³⁵. Rządy absolutne, utrwalone w 1682 r., odsunęły magnaterię w cień otwierając drogę do kariery zwykłej szlachcie.

Przewrót, jaki się dokonał w 1719 r., oznaczający powrót do państwa stanowego, stanowił jednocześnie otwarcie nowego etapu w rozwoju stanu szlacheckiego w Szwecji i jego roli w życiu politycznym tego państwa. Z wydarzeniami tym związane były określone tendencje. Pierwszą było zrównanie prawne w 1719 r. szlachty wskutek zniesienie jej podziału na trzy klasy. Z drugiej strony duża liczba nobilitacji zwłaszcza w czasach wojny północnej (1697–1721) przyniosła zmianę struktury szlachty, pozwalając podnieść liczbę rodzin szlacheckich do ponad tysiąca³⁶. W praktyce jednak, pomimo istniejącego prawa udziału wszystkich rodzin w pracach Riksdagu, pozwalającego na dominację szlachty (wobec 50 duchownych, 101 burmistrzów miast i 150 chłopów)³⁷, nie wszystkie rodziny były w nim reprezentowane. Obowiązujący bowiem system pełnomocnictw do udziału w Riksdagu uczynił je przedmiotem handlu, powodując tworzenie „dzikiej szlachty oraz branie udziału w obradach przedstawicieli rodzin

³¹ G. Rystad, *Johan Gyllenstierna*, s. 49–68; M. Melkersson, *Staten, ordningen och friheten. En studie av de styrande elitens syn på statens roll mellan stormaktstiden och 1800-talet*, Uppsala 1997, s. 37–61.

³² G. Rystad, *Johan Gyllenstierna*, s. 69–119, 187–237.

³³ H.A. Olsson, *Karl XI och lagen. Några synpunkter mot bakgrunden av 1693 års s.k. suveränitetsförklaring*, „Karolinska Förbundets Årsbok” 1969, s. 83–108.

³⁴ Niespójność działania stanów pozwoliła wyłonić z rządu 1675/79 absolutyzm w latach 1680–1682. Riksdag stał się maszyną władzy królewskiej, S.U. Palme, *Vom Absolutismus zum Parlamentarismus*, s. 382; U. Sjödel, *Kungamakt och högaristokrati*, s. 283–343.

³⁵ G. Rystad, *Magnus Gabriel de la Gardie*, s. 233–236.

³⁶ S. Carlsson, *Ståndssamhälle och ståndspersoner 1700–1865. Studier rörande det svenska ståndssamhällets upplösning*, Lund 1949, s. 233–243.

³⁷ S.U. Palme, *Vom Absolutismus zum Parlamentarismus*, s. 380.

działających z fałszywymi pełnomocnictwami na wymarłe rodziny³⁸. Podczas Riksdagu w 1762 r. wprowadzono ograniczenia ilości rodzin szlacheckich, wykreślono ze spisów wymarłe rodziny szlacheckie oraz dokonano prawnego wskazania urzędów, jakie miały być zachowane przez szlachtę³⁹.

Drugą tendencją były zmiany w funkcjonowaniu państwa. Początkowo, pomimo ujednoczenia w obrębie stanu szlacheckiego, dawna arystokracja szwedzka wzięła udział w formowaniu rządów, włączając się w życie parlamentarne oraz kształtowanie się konstytucjonalizmu. Arystokratom pochodzącym z kręgów politycznych poległego króla Karola XII, jak Arvid Horn, udało się przez wiele lat tworzyć w Radzie Królestwa arystokratyczne rządy, uzależnione jednak od Riksdagu⁴⁰, które skutecznie usuwały przeciwników politycznych⁴¹. Jednocześnie, pomimo rzadkiego zwoływania po 1719 r. Riksdagu, nastąpił rozwój parlamentarnych form funkcjonowania władzy w postaci tajnej komisji (obejmującej 3 stany) i tajnej deputacji (z 4 stanami). Wprawdzie praktyka działania tych organów uczyniła z nich działające wolno tajne kolegia⁴², brały one jednak na siebie podejmowanie decyzji, przedstawianych stanom pod głosowanie. W działalności politycznej ujawniły się tendencje do tworzenia ugrupowań politycznych, nazywanych z czasem partiami⁴³, będącym mniej lub bardziej formalnymi grupami (*partia kapeluszy* – de facto szlachecka i *partia czapek* – republikańska i arystokratyczna), których jądrem byli aktywniejsi członkowie, podczas gdy środek, składający się z klientów, grupujących się wokół wielkiego i wpływowego patrona, mógł być zmienny⁴⁴. Początkowo nowa szlachta działała wspólnie z arystokracją. Z czasem zaczęła tworzyć opozycję w ramach szlachty⁴⁵. Konflikt z tendencjami innych stanów, dążących w drodze

³⁸ Tamże, s. 380–381.

³⁹ S. Carlsson, *Ståndssamhälle och ståndspersoner*, s. 247–250; M. Roberts, *The Swedish Aristocracy in the Eighteenth Century*, w: M. Roberts, *Essays in Swedish History*, London 1967, s. 269–285.

⁴⁰ B. Hammarlund, *Politik utan partier. Studier i Sveriges politiska liv 1726–1727*, Stockholm 1986, s. 29–38.

⁴¹ S.U. Palme, *Vom Absolutismus zum Parlamentarismus*, s. 383.

⁴² I. Carlsson, *Parti-partiväsen-partipolitiker 1731–43. Kring uppkomsten av våra första politiska partier*, Stockholm 1981, s. 42–68, 95–303; B. Hammarlund, *Politik utan partier*, s. 73–116; A. Helander, *Daniel Niklas von Höpken 1669–1727*, Stockholm 1927, s. 100–154; M. Roberts, *The Age of Liberty. Sweden 1719–1772*, Cambridge 1987, s. 15–110.

⁴³ S.U. Palme, *Vom Absolutismus zum Parlamentarismus*, s. 380–383; M. Roberts, *The Age of Liberty*, s. 111–175.

⁴⁴ S.U. Palme, *Vom Absolutismus zum Parlamentarismus*, s. 387–389, 387; A. Ström, *Huvuddragen Av Olof Håkanssonssons politiska verksamhet åren 1726–1743*, Stockholm, s. 21–99.

⁴⁵ S.U. Palme, *Vom Absolutismus zum Parlamentarismus*, s. 380.

walki partyjnej i parlamentarnej do uzyskania szerszego dostępu do władzy⁴⁶, przyniósł względny sojusz szlachty z dworem (szlachta szwedzka poparła zamach stanu króla Gustawa III na przyjęte wolności oraz wprowadzenie absolutyzmu w 1772 r.)⁴⁷. Jednak zawiedziona w swych oczekiwaniach dwukrotnie brała ona udział w obaleniu rządów absolutnych, w 1789 r., kiedy w zamachu dokonano zabójstwa króla Gustawa III oraz w 1809 r., gdy zdetronizowano jego syna Gustawa Adolfa IV.

Podsumowując, formowanie się szlachty wyższej w Szwecji i przekształcenia w obrębie tej grupy przeszły długą i pogmatwaną drogę. Związane były one ściśle z dziejami państwa szwedzkiego, przybierając różną postać w poszczególnych fazach jego rozwoju. Funkcjonujące czasami przekonanie o oligarchicznych zapędach wyższej szlachty szwedzkiej czy wręcz o funkcjonowaniu w Szwecji tego okresu rządów oligarchii magnackiej, nie do końca wydaje się trafne. Szlachta ta wprawdzie często obsadzając wyższe stanowiska państwowe, uzyskując dostęp do władzy, zmuszona była jednak ścierać się z władzą królewską, zyskując większą pozycję jedynie w okresach małoletności władców, a następnie toczyć rywalizację z niższą, nieutytułowaną szlachtą oraz innymi stanami, zaangażowanymi także wskutek królewskiej inspiracji w służbę państwową, co uwidoczniło się zwłaszcza w drugiej połowie XVII w. Nie uzyskała ona jednak również trwałej instytucjonalizacji swojego udziału w procesach rządzenia. W ostatnim natomiast okresie swojego działania w XVIII w. była jedynie już tylko elementem, jak to określił znany szwedzki badacz Sten Carlsson, w transformacji społeczeństwa szwedzkiego od stanowego po klasowe⁴⁸.

Bibliografia

- Ahnlund N., *Axel Oxenstierna intill Gustv Adolfs död*, Stockholm 1968.
Barudio G., *Absolutismus-Zerstörung der „Libertäen Verfassung“*. Studien zur „Karolinischen Eingewalt“ in Schweden zwischen 1660–1693, Wiesbaden 1976.
Brännman E., *Frälseköpen under Gustav II Adolfs regering*, Lund 1950.
Buchholtz W., *Staat und Ständegesellschaft in Schweden in Schweden zur Zeit des Überganges zum Absolutismus zum Ständeparlamentarismus 1718–1720*, Stockholm 1979.

⁴⁶ P. Ihalainen, *Agents of the People. Democracy and Popular Sovereignty in the British and Swedish Parliamentary and Public Debates, 1734–1800*, Leiden 2010, s. 160–244; M. Melkersson, *Staten, ordningen och friheten*, s. 123–134.

⁴⁷ S. Carlsson, *Ståndssamhälle och ståndspersoner*, s. 250–252; S. Hallesvik, *Axel von Fersen och gustaviansk politik 1771–1779*, Göteborg 1977, s. 19–109; M. Roberts, *The Age of Liberty*, s. 176–217.

⁴⁸ S. Carlsson, *Ståndssamhälle och ståndspersoner*, s. 346–347.

- Carlsson I., *Parti-partiväsen-partipolitiker 1731–43. Kring uppkomsten av våra första politiska partier*, Stockholm 1981.
- Carlsson S., *Ståndssamhälle och ståndspersoner 1700–1865. Studier rörande det svenska ståndssamhällets upplösning*, Lund 1949.
- Cavallie J., *De höga officerarna. Studier i den svenska militär hierarkien under 1600-talets senare del*, Lund 1981.
- Cavallie J., *Rang und Nationale Herkunft. Eine Studie über die schwedischen hohen Officiere der späteren Grossmachtzeit*, w: *Europe and Scandinavia: Aspects of the Process of Integration in the 17th Century*, ed. G. Rystad, Lund 1983, s. 135–157.
- Dahlgren S., *Charles X and the Constitution*, w: *Sweden's Age of Greatness 1632–1718*, ed. M. Roberts, London 1973, s. 185–202.
- Dahlgren S., *Karl X Gustav och reduktionen*, Uppsala 1964.
- Edén N., *Om centralregeringens organisation under den äldre Vasatiden (1523–1594)*, Upsala 1899.
- Elmroth I., *För kung och fosterland. Studier i den svenska adelns demografi och offentliga funktioner 1600–1900*, Lund 1981.
- Gustafsson H., *Gamla riken, nya stater. Statsbildning, politisk kultur under Kalmarunionens upplösningsskede 1512–1541*, Stockholm 2000.
- Hallesvik S., *Axel von Fersen och gustaviansk politik 1771–1779*, Göteborg 1977.
- Hammarlund B., *Politik utan partier. Studier i Sveriges politiska liv 1726–1727*, Stockholm 1986.
- Helander A., *Daniel Niklas von Höpken 1669–1727*, Stockholm 1927.
- Hjärne E., *Från Vasatiden till frihetstiden. Några drag ur den svenska konstitutionalismens historia*, Stockholm 1929.
- Ihalainen P., *Agents of the People. Democracy and Popular Sovereignty in the British and Swedish Parliamentary and Public Debates, 1734–1800*, Leiden 2010.
- Lindqvist O., *Jakob Gyllenborg och reduktionen. Köpe-, pante- och restitutionsgodsen i råfstepolitiken 1680–1692*, Lund 1956.
- Loit A., *Kampen om feodalrätten. Reduktionen och domänpolitiken i Estland 1655–1710*, Uppsala 1975.
- Melkersson M., *Staten, ordningen och friheten. En studie av de styrande elitens syn på statens roll mellan stormaktstiden och 1800-talet*, Uppsala 1997.
- Munthe A., *Studien i drottning Kristinas och reduktionens historia*, Stockholm 1971.
- Nergård M.-B., *Mellan krona och marknad. Utländska och svenska entreprenörer inom svensk järnhantering från c 1580 till 1700*, Uppsala 2001.
- Nilsson S.A., *De stora krigens tid. Om Sverige som militärstat och bondesamhälle*, Uppsala 1990.
- Nilsson S.A., *På väg mot reduktionen. Studier i svenskt 1600-tal*, Stockholm 1989.

- Olsson H.A., *Karl XI och lagen. Några synpunkter mot bakgrunden av 1693 års s.k. suveränitetsförklaring*, „Karolinska Förbundets Årsbok” 1969, s. 83–108.
- Palme S.U., *Vom Absolutismus zum Parlamentarismus in Schweden*, w: *Ständische Vertretungen in Europa im 17. und 18. Jahrhundert*, hrsg. D. Gerhard, 2. Aufl., Göttingen 1974, s. 378–390.
- Roberts M., *Charles X and his Council: 'dualism' or co-operation?*, w: M. Roberts, *From Oxenskierna to Charles XII*, Cambridge 1991, s. 55–99.
- Roberts M., *Gustavus Adolphus. A History of Sweden 1611–1632*, London 1953.
- Roberts M., *On Aristocratic Constitutionalism in Swedish History, 1520–1720*, w: M. Roberts, *Essays in Swedish History*, London 1967, s. 14–55.
- Roberts M., *The Age of Liberty. Sweden 1719–1772*, Cambridge 1987.
- Roberts M., *The Early Vasas. A History of Sweden, 1523–1611*, Cambridge 1968.
- Roberts M., *The Swedish Aristocracy in the Eighteenth Century*, w: M. Roberts, *Essays in Swedish History*, London 1967, s. 269–285.
- Runeby N., *Monarchia mixta. Maktfördelningsdebatt i Sverige under den tidigre stormaktstiden*, Stockholm 1962.
- Rystad G., *The King, the Nobility, and the Growth of Bureaucracy in 17th Century Sweden*, w: *Europe and Scandinavia: Aspects of the Process of Integration in the 17th Century*, ed. G. Rystad, Lund 1983, s. 62–63.
- Rystad G., *Clas Rålams „Memorial” 1665 och rådsoppositionen mot Karl XI:S förmyndarregering*, „Karolinska Förbundets Årsbok”, 1963, s. 7–32.
- Rystad G., *Johan Gyllenstierna, Rådet och kungamakten. Studier i Sveriges inre politik 1660–1680*, Lund 1955.
- Rystad G., *Magnus Gabriel de la Gardie*, w: *Sweden's Age of Greatness 1632–1718*, ed. M. Roberts, London 1973, s. 219–236.
- Rystad G., *Med råds råde eller efter konungens godtycke? Makten över ämbetsställningarna som politisk stridsfråga under 1600-talet*, Scandia 1963, s. 157–249.
- Sjödell U., *Kungamakt och högaristokrati. En studie i Sveriges inre historia under Karl XI*, Lund 1968.
- Ström A., *Huvuddragen Av Olof Håkanssons politiska verksamhet åren 1726–1743*, Stockholm.
- Toijer D., *Sverige och Sigismund 1598–1600. Fördraget i Linköping-Riksdagen i Linköping*, Stockholm 1930.
- Upton A., *Charles XI and Swedish Absolutism*, Cambridge 1998.
- Ågren K., *Breadwinners and Dependents. An Economic Crisis in the Swedish Aristocracy Turing the 1600s?*, w: *Aristocrats, Farmers, Proletarians. Essays in Swedish Demographic History*, Ed. K. Ågren et allied, Uppsala 1973, s. 9–23.
- Ågren K., *The reduktion*, w: *Sweden's Age of Greatness 1632–1718*, ed. M. Roberts, London 1973, s. 237–264.
- Åström S.-E., *The Swedish Economy and Sweden's Role as a Great Power 1632–1697*, w: *Sweden's age of Greatness 1632–1718*, ed. M. Roberts, London 1973, s. 58–101.

Dariusz Makitła

(University of Economics and Humanities in Warsaw)

**From magnates to aristocracy in the 16th–18th centuries.
The Swedish Case**

Summary

The paper presents the process of development and transformation of the upper Swedish nobility in the early modern time (16th–18th centuries) and an important role played by this group. The process was not homogeneous and evolved in time. Another issue presented herein was to determine participation of the upper Swedish nobility in the exercise of power in Sweden, which was connected with the performance of different roles and functions in the state service but also with regard to home affairs, especially the nobility's influence on the Swedish political system.